

การประเมินคุณภาพการทำงานเขียนทาง ประวัติศาสตร์ของแกมปีเฟอร์ นายแพทย์นักเดินทางสมัยอยุธยาหลัง ค.ศ. 1688

กำพล จำพันธ์*

เอนเจลเบิร์ต แกมปีเฟอร์ (Engelbert Kaempfer) นายแพทย์ชาวเยอรมัน แต่ทำงานให้กับบริษัทวีไอซีของฮอลันดา¹ เป็นที่รู้จักในนาม “หมอแกมปีเฟอร์” เมื่อปี พ.ศ.2233 ได้เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยา โดยเป็นหมอประจำคณะทูตของเนเธอร์แลนด์ ออกเดินทางจากเมืองปัตตาเวีย จะไปยังประเทศญี่ปุ่น เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับญี่ปุ่น ระหว่างทางได้แวะมายังกรุงศรีอยุธยา เพื่อถวายพระราชสาส์นของราชทูตแต่สมเด็จพระเพทราชา ช่วงเวลาระหว่างเข้าเฝ้าและพักรับรองคณะทูต ณ กรุงศรีอยุธยาตัวเอง แกมปีเฟอร์ได้อยู่ในกรุงศรีอยุธยา โดยได้มาพักอาศัยอยู่ที่บ้านฮอลันดา ตั้งแต่วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2233 ถึงวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2233 รวมเป็นเวลา 23 วัน (ราวหนึ่งเดือน)

ในการเดินทางไปญี่ปุ่นนี้ แกมปีเฟอร์ได้เขียนบันทึกการเดินทางในชื่อเรื่อง “The History of Japan together with a Description of the Kingdom of Siam 1690-1692” (ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นพร้อมคำบรรยายว่าด้วยราชอาณาจักรสยาม ค.ศ.1690-1692)² ตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2270/ค.ศ.1727 โดยนายแพทย์ชาวสวิสเซอร์แลนด์ชื่อ “จอห์น กัสปาร์ ชอยเซอร์” (John Gaspar Scheuchzer) เป็นผู้แปลถ่ายทอดเป็นภาษาอังกฤษ และ เซอร์ แฮนส์สโลน (Ser Hanslon) นายกราชบัณฑิตยสมาคม (Royal Society) เป็นผู้พิมพ์

* อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

¹ ชื่อภาษาอังกฤษว่า “The Dutch East India Company” (บริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์) ภาษาดัตช์เรียกว่า “Vereenigde Oost-Indische Compagnie” เรียกย่อว่า “VOC” อยู่ใน George Vinal Smith. (1977). *The Dutch in Seventeenth-Century Thailand*; Dhiravatna Pombejra. (1992). *Court, Company, and Compong Essays on the VOC presence in Ayutthaya*; Bhawan Ruangsilp. (2007). *India Company merchants at the court of Ayutthaya : Dutch perceptions of the Thai kingdom, ca. 1604-1765*.

เรื่องราวชีวิตประวัติของแกมปีเฟอร์ ปรากฏโดยสังเขปในหนังสือบันทึกการเดินทางของเขา ให้ข้อมูลว่า แกมปีเฟอร์เกิดที่เมืองเลมโกว์ (Lemgow) แคว้นเวสต์ฟาเลีย (Westphalia) ในเยอรมนี เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2194/ค.ศ.1651 ได้เริ่มต้นชีวิตการศึกษาที่โรงเรียนในบรุนสวิก (Brunswick) ลูเนบวร์ก (Lunebourgh) ฮัมบวร์ก (Hambourgh) ลูเบก (Lubeck) และดันซิก (Dantzick) แล้วไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยกรุงคราโกว์ (Carcow) ในโปแลนด์เป็นเวลา 3 ปี ได้ปริญญาเอกในสาขาวิชาปรัชญาจากมหาวิทยาลัยดังกล่าว จากนั้นได้ไปศึกษาเพิ่มเติมที่เมืองโกนิกสเบิร์ก (Konigsberg) ในแคว้นปรัสเซีย เป็นเวลา 4 ปี ได้รับปริญญาในวิชาแพทย์และธรรมชาติวิทยา

หลังจบการศึกษาแกมปีเฟอร์ได้เดินทางไปทำงานอยู่ที่สวีเดน ความแตกฉานในภูมิวิทยาและความประพฤติดันเหมาะสม ได้ทำให้เป็นผู้มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับอย่างมาก ทั้งในมหาวิทยาลัย ณ เมืองอุปลัส (Upsal) และที่ราชสำนักพระเจ้าชาลส์ที่ 11 ซึ่งในขณะนั้นราชสำนักพระเจ้าชาลส์ที่ 11 เป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ผู้ทรงภูมิวิทยาจากที่ต่างๆ และแกมปีเฟอร์ก็ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ให้ตั้งภูมิลำเนาเพื่อค้นคว้าวิจัยอยู่ในประเทศสวีเดนด้วย แต่แกมปีเฟอร์ไม่ปรารถนาที่จะนั่งทำงานอยู่อย่างหรูหราสุขสบาย หากแต่ประสงค์จะเดินทางท่องเที่ยวแสวงหาความรู้ไปตามประเทศต่างๆ จึงเลือกทำงานในตำแหน่งเลขานุการคณะทูต ซึ่งราชสำนักสวีเดนในขณะนั้นกำลังจัดส่งไปเจริญสัมพันธไมตรีทางการค้ากับราชสำนักเปอร์เซีย (อิหร่าน)¹

แต่คณะทูตซึ่งมี ลูอิส ฟาบรีติอุส (Luis Fabritius) เป็นเอกอัครราชทูต ได้ออกเดินทางไปก่อนเพื่อเข้าเฝ้าพระเจ้าซาร์แห่งรัสเซีย ณ กรุงมอสโค แกมปีเฟอร์ได้เดินทางไปพร้อมกับคณะทูตภายหลัง โดยออกเดินทางจากกรุงสตอกโฮล์ม เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2225/ค.ศ.1683 ผ่านอาแลนด์ (Aaland) ฟินแลนด์ (Finland) และอินเกอร์แมนแลนด์ (Ingermanland) ไปพบกับเอกอัครราชทูตที่นาร์วา (Narva) จากนั้นแกมปีเฟอร์ก็ได้เดินทางไปกับคณะราชทูตจนถึงอิหร่าน ผ่านกรุงมอสโค และได้เป็นผู้หนึ่งที่มีโอกาสได้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นแด่พระเจ้าซาร์ ณ ราชสำนักกรุงมอสโค ตรงกับรัชสมัยพระเจ้าซาร์ปีเตอร์มหาราช (ครองราชย์ระหว่างปี ค.ศ.1682-ค.ศ.1721)

เมื่อแกมปีเฟอร์และคณะราชทูตเดินทางไปถึงกรุงอิสปาหั้น เมืองหลวงของอิหร่าน ใน พ.ศ. 2227/ค.ศ.1684 บันทึกแกมปีเฟอร์ระบุว่ามีคณะราชทูตจากประเทศต่างๆ ไปชุมนุมกันที่นั่นจากหลายอาณาจักร อาทิ สวีเดน โปแลนด์ รัสเซีย ฝรั่งเศส เยอรมนี เนเธอร์แลนด์ (ฮอลันดา) และคณะราชทูตจากสยามที่ส่งไปโดยราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ ก็ได้ร่วมชุมนุมอยู่ที่กรุงอิสปาหั้นในปีเดียวกันนั้นด้วย

¹ เอนเฮลเบิร์ต แกมปีเฟอร์. (2545). *ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์*. หน้า 13.

แต่เมื่อฟาบริติอุสเจรจาการทูตสำเร็จและออกเดินทางกลับสวีเดนในปี พ.ศ. 2228/ค.ศ. 1685 แกมบีเฟอร์มิได้เดินทางกลับไปด้วย เพราะหากเดินทางกลับในตอนนั้น เขาจะต้องกลับไปยังประเทศเยอรมนี ซึ่งกำลังทำสงครามกับตุรกี เป็นที่เดือดร้อนปั่นป่วนวุ่นวายกระทบไปทั่วทั้งยุโรปตะวันตก แกมบีเฟอร์จึงตัดสินใจสมัครเป็นหมอผ่าตัดประจำกองเรือบริษัทวีไอซีของฮอลันดา ซึ่งเล่นประจำอยู่ในอ่าวเปอร์เซียอยู่ในขณะนั้น ทั้งนี้โดยคำแนะนำจากราชทูตฟาบริติอุส ถึงแม้จะเป็นตำแหน่งที่ไม่สู้จะมีเกียรตินัก แต่ก็สอดคล้องกับความปรารถนาที่จะได้เดินทางไปยังประเทศต่างๆ แกมบีเฟอร์กล่าวถึงการตัดสินใจครั้งสำคัญที่มีผลต่อชีวิตของเขาอย่างยืดยาวว่า:

เป็นความต้องการของข้าพเจ้าอย่างที่สุดที่จะเดินทางต่อไป ข้าพเจ้าจึงเลือกเอาข้างบำเพ็ญชีวิตอันเหน็ดเหนื่อยและลำบากตรากตรำอย่างหนักท่องเที่ยว มากกว่ากลับบ้านไปร่วมความโกลาหลอลหม่าน ซึ่งชาติบ้านเมืองของข้าพเจ้ามีอันเป็นอยู่ในเวลานั้น¹

ครั้นถึงปี พ.ศ. 2231/ค.ศ. 1688 เรือที่แกมบีเฟอร์ประจำอยู่ ได้รับคำสั่งให้เดินทางไปยังอาหรับและอินเดีย เพื่อดูแลถิ่นฐานภูมิสำเนาของชาวฮอลันดาในแถบนั้น ต่อมาก็มีคำสั่งให้เดินทางต่อไปยังเกาะลังกา เกาะสุมาตรา และมาถึงนครปัตตาเวีย (กรุงยอกยาการ์ตา เมืองหลวงของประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน) ในปี พ.ศ. 2232/ค.ศ. 1689 และพักประจำอยู่ที่นั่นเป็นเวลาประมาณ 2-3 เดือน นอกจากเป็นหมอประจำชบวนเรือแล้ว แกมบีเฟอร์ได้ใช้เวลาศึกษาหาความรู้ในวิชาธรรมชาติวิทยาเก็บรวบรวมข้อมูลจากประเทศต่างๆ ที่เดินทางผ่านไปได้เป็นอันมาก ส่งผลทำให้เขากลายเป็นนักวิชาการทางด้านธรรมชาติวิทยาคนสำคัญของยุโรปในเวลาต่อมา

ในปี พ.ศ. 2232/ค.ศ. 1689 ฮอลันดาได้มีนโยบายที่จะสานต่อสัมพันธไมตรีทางการทูตและการค้ากับญี่ปุ่นสมัยรัฐบาลโชกุนโตกุกาวา ที่มีนโยบายปิดประเทศ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2182/ค.ศ. 1639 แกมบีเฟอร์ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นหมอประจำคณะทูตดังกล่าวนี้ ได้ออกเดินทางจากปัตตาเวียในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2233/ค.ศ. 1690 โดยในระหว่างทางได้มีกำหนดให้คณะทูตนี้ถวายพระราชสาส์นแด่สมเด็จพระเพทราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากราชสำนักสมเด็จพระเพทราชา ซึ่งเพิ่งปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์ไม่นาน

สำหรับผลงานเขียนของแกมบีเฟอร์ในส่วนที่เกี่ยวกับสยาม ได้เป็นที่รู้จักในหมู่นักวิชาการไทยศึกษามานาน ในวารสารวิชาการเก่าแก่อย่าง *The Journal of the Siam Society*

¹ แหล่งเดิม. หน้า 14.

(วารสารสยามสมาคมของสมาคมประวัติศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์) เล่ม 6 ตอนที่ 3 ประจำเดือนตุลาคม พ.ศ. 2452 ได้ตีพิมพ์บทความชื่อ “Some Remarks on Kaempfer’s Description of Siam, 1690” (ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับคำบรรยายว่าด้วยราชอาณาจักรสยามของแกมปีเฟอร์) เขียนโดย O. Frankfurter ต่อมาปีพ.ศ. 2487 กรมศิลปากรได้มอบหมายให้นายอัมพร สายสุวรรณ (อ. สายสุวรรณ) ข้าราชการกองวรรณคดี (กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน) ได้แปลบันทึกของแกมปีเฟอร์ จากเล่มที่ชื่อ “The History of Japan together with a Description of the Kingdom of Siam 1690-1692” (ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นพร้อมคำบรรยายว่าด้วยราชอาณาจักรสยาม ค.ศ.1690-1692) ตัดตอนและเรียบเรียงเฉพาะส่วนที่กล่าวถึงกรุงศรีอยุธยา ออกตีพิมพ์เผยแพร่ในภาคภาษาไทยใช้ชื่อว่า “ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์”¹

แต่เนื่องจากในปี พ.ศ. 2487 อันเป็นปีแรกที่ “ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์” ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ นั้น เป็นปีที่นโยบายรัฐนิยมของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังใช้ปฏิบัติกันอยู่ หนังสือ “ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์” จึงยังใช้ตัวอักษรและรูปสะกดตามรัฐนิยมอยู่เลยทำให้อ่านลำบากทั้งที่รัฐนิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีเจตนาให้อ่านเขียนได้ง่ายลดทอนศัพท์และอักษรที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤต สอนองลัทธิชาตินิยมเน้นความเป็นไทยในสมัยนั้น จนถึงฉบับพิมพ์ครั้งล่าสุด เมื่อปี พ.ศ. 2545 กรมศิลปากรจึงได้มอบหมายให้นางนันทา วรเนติวงศ์ นักอักษรศาสตร์ 8 กลุ่มงานแปลและเรียบเรียง กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ เป็นบรรณาธิการแก้ไขแบบสะกดและตัวอักษรให้เป็นแบบปัจจุบัน

ทั้งนี้ฉบับพิมพ์ล่าสุดยังคงใช้ชื่อเล่มว่า “ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์” ขณะที่ชาวต่างชาติรวมทั้งแกมปีเฟอร์ที่เข้ามาสมัยกรุงศรีอยุธยาจะนิยมใช้คำว่า “สยาม” สำหรับเรียกอาณาบริเวณที่ตั้งของราชอาณาจักรอยุธยา คำว่า “ไทย” (ใน *จดหมายเหตุแกมปีเฟอร์* ฉบับภาษาไทย) ยังคงสะท้อนอิทธิพลของรัฐนิยมสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ได้ประกาศให้ใช้ชื่อประเทศว่า “ประเทศไทย” แทน “สยาม” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 เป็นต้นมา²

บันทึกจดหมายเหตุของแกมปีเฟอร์นับว่ามีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ช่วยให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยาในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อจากยุคอยุธยาตอนกลางสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ราชวงศ์ปราสาททอง มาสู่ยุคอยุธยาตอนปลายที่นับเริ่มตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเพทราชา ราชวงศ์บ้านพลูหลวง เนื้อหากล่าวถึงสภาพภูมิประเทศและการเดินทางทางเรือสู่กรุงศรีอยุธยา ผ่านเมืองและสถานที่สำคัญทางภาคใต้ที่ไม่ค่อยปรากฏชื่อในเอกสาร

¹ แหล่งเดิม. หน้า 14.

² ดูรายละเอียดใน กำพล จำปาพันธ์. (มิถุนายน-พฤศจิกายน 2546). “การเมืองของการสมมตินามประเทศ : จาก “สยาม” และ “ไทย” กลายเป็น “ไทย” (ระหว่างทศวรรษ 2430-2480).” ใน *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร* 26, 1 หน้า 58-148.

อื่น เช่น เมืองกุยบุรี (ในประจวบคีรีขันธ์), เมืองเพชรบุรี, เขายี่สาร (ริมปากแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงครามในปัจจุบัน), เมืองบางกอก (กรุงเทพฯ) และเส้นทางจากบางกอกสู่กรุงศรีอยุธยา ผ่านย่านบางปะอิน เกาะพระ (ตรงข้ามวัดยม อ.บางปะอิน จ.พระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน)

แกมเฟอร์กล่าวถึงบุคคลสำคัญ เช่น เจ้าพระยาพระคลังหรือออกญาโกษาปาน ที่ให้การต้อนรับคณะทูต ภายหลังจากได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเพทราชา และยังกล่าวถึงออกญาวิไชยเณทร์ หรือ คอนสแตนติน ฟอลคอน (Constantine Phaulkon) อัศวินมหาเสนาบดีผู้มีส่วนสำคัญในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งแม้แกมบีเฟอร์จะมีได้พบกับเขาด้วยตนเอง เนื่องจากเป็นบุคคลสำคัญหนึ่งที่ถูกประหารชีวิตไปในระหว่างสมเด็จพระเพทราชากับหลวงสรศักดิ์ทำการปราบดาภิเษก เมื่อ พ.ศ. 2231/ค.ศ.1688 แต่เรื่องของฟอลคอนก็ยังเป็นที่พูดถึงกันในสังคมชาวกรุงศรีอยุธยาในสมัยที่แกมบีเฟอร์เดินทางมาถึง พร้อมกันนั้นแกมบีเฟอร์ยังได้เล่าถึงเหตุการณ์ช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ การขึ้นสู่อำนาจของกลุ่มพระเพทราชา-หลวงสรศักดิ์ ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับล้านช้าง ซึ่งเมื่อเทียบกับเอกสารของทางล้านช้าง พบว่าศักราชตรงกัน แต่บันทึกแกมบีเฟอร์มิได้ให้รายละเอียดในส่วนนี้เท่าไรนัก ส่วนข้อมูลจากเอกสารลาว ระบุว่าในสมัยสมเด็จพระเพทราชา กรุงศรีอยุธยาได้เข้าไปมีบทบาทในการใกล้เคียงข้อพิพาทระหว่างเวียงจันทน์กับหลวงพะบาง¹

นอกจากนี้ที่สำคัญแกมบีเฟอร์ยังได้บันทึกข้อมูลและความเห็นเกี่ยวกับศิลปะและสถาปัตยกรรม ที่เขาได้เที่ยวชมและพบเห็นในกรุงศรีอยุธยาสมัยนั้น ส่วนนี้ทำให้บันทึกของแกมเฟอร์เป็นเอกสารหลักฐานชิ้นสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรมจารีต โดยเฉพาะที่กล่าวถึงวัดพระยาคลัง (สันนิษฐานว่าเป็นวัดสมณโกฏฐาราม ริมแม่น้ำป่าสัก ทางทิศตะวันออกของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา) และวัดภูเขาทอง แกมบีเฟอร์ประทับใจในความโดดเด่นทางสถาปัตยกรรมและโครงสร้างทางวิศวกรรมของเจดีย์ประธานวัดภูเขาทองเป็นอย่างมาก เขาได้ร่างสำเนาแบบแปลนและรายละเอียดต่างๆ เอาไว้เป็นอย่างดี แต่ข้อหนึ่งซึ่งแกมบีเฟอร์ให้ข้อมูลไว้เกี่ยวกับประวัติที่มาของการสร้างพระเจดีย์ภูเขาทองว่า :

ใกล้ๆ อยุธยา มีของประหลาดควรรู้อย่างยิ่งอยู่สองประการ ซึ่งข้าพเจ้าจะเว้นกล่าวเสียมิได้ จะกล่าวไว้พอเป็นสังเขปอย่างหนึ่ง คือ พระเจดีย์ภูเขาทอง (Pyramid Pkahn Thon, หรือ Puka thon) อันลือชามาก ตั้งบนที่ราบห่างไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของกรุงสักหนึ่ง เจดีย์นี้ไทยได้สร้างขึ้นไว้เป็นที่ระลึกถึงชัยชนะอันยิ่งใหญ่

¹ กำพล จำปาพันธ์. (เมษายน-มิถุนายน, 2552). “รัฐและความเป็นไทยในประวัติศาสตร์นี้พจนานุกรม.” ใน วารสารเมืองโบราณ 35:2. หน้า 50-68.

ณ ที่นั้น ที่มีต่อกษัตริย์มอญ ซึ่งสิ้นพระชนม์ในการรบและกองทัพใหญ่ของพระองค์ถูกตีพ่าย เป็นอันว่าไทยปลดเปลื้องอำนาจของมอญหลุดพ้นกลับคืนสู่ความเป็นไทยแต่ดั้งเดิมได้อีกในครั้งนั้น เจดีย์นี้มีขนาดใหญ่ แต่งดงามมาก¹

ก็เป็นเหตุให้ถูกนำมาตีความว่าพระเจดีย์ภูเขาทอง เป็นเจดีย์อนุสรณ์การชนช้างของสมเด็จพระนเรศวรกับพระมหาอุปราชา เมื่อปี พ.ศ. 2135² แต่จะเห็นได้ว่าแกมบีเฟอร์มิได้เอ่ยพระนามสมเด็จพระนเรศวรกับพระมหาอุปราชาแม้สามกษัตริย์ ทั้งยังกล่าวถึงข้าศึกที่ยกมานั้นว่า “มอญ” ไม่ใช่พม่า ถึงแม้พม่าจะมาจากหงสาวดีซึ่งเป็นเมืองหลวงมอญเก่า แต่การมีอำนาจปกครองหงสาวดีของพม่าราชวงศ์ตองอู ก็เป็นเรื่องที่รับรู้ทั่วไปของนักเดินทางสมัยนั้น รวมทั้งผู้รักในการแสวงหาความรู้อย่างแกมบีเฟอร์ด้วย โดยเฉพาะที่ระบุผู้นำทัพข้าศึกนั้นเป็น “กษัตริย์มอญ” ภายในตัวเล่มได้มีเชิงอรรถจากผู้แปล (อัมพร สายสุวรรณ) ว่า :

ข้อความในช่วงนี้อาจทำให้ตีความว่า คือชัยชนะในสงครามยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับพระมหาอุปราชา แต่การศึกษาเส้นทางเดินทางตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ สงครามดังกล่าวมิได้เกิดในบริเวณทุ่งภูเขาทอง³

เช่นเดียวกับวันวลิต (เยเรเมียส ฟาน ฟลิต) แกมบีเฟอร์เข้าไม่ถึงเอกสารของราชสำนัก ข้อมูลในเชิงประวัติศาสตร์ที่ได้นำมาเสนอนั้น มาจากการสอบถามจากขุนนางและไพร่ราษฎร ซึ่งมีประเด็นการเก็บงำเรื่องราวอดีตในรูปของตำนานมุขปาฐะ ส่วนใหญ่มิได้ใช้การบันทึกอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับกรณีประวัติการสร้างพระเจดีย์ภูเขาทองที่แกมบีเฟอร์นำมาเสนอนี้ ก็พบว่ามีความสอดคล้องกับตำนานเรื่องพระนเรศวรหงษา ที่ปรากฏใน “พระราชพงศาวดารเหนือ” ที่เล่าเรื่องการทำสงครามแบบธรรมยุทธ เรื่องมีอยู่ว่าพระนเรศวรหงษานำทัพมาจากหงสาวดี เพื่อจะมาชิงเมืองอโยธยา ขณะนั้นมีพระนารายณ์ (คนละองค์กับสมเด็จพระนารายณ์ กษัตริย์อยุธยาในราชวงศ์ปราสาททอง) เสด็จมาจากลพบุรี เป็นผู้ปกครองอยู่ ทั้งสองตกลงทำธรรมยุทธเพื่อมิให้ไพร่ฟ้าราษฎรต้องมาบาดเจ็บล้มตาย ให้สร้างเจดีย์แข่งกัน ฝ่ายใครสร้างได้เสร็จก่อนและสูงใหญ่กว่า ฝ่ายนั้นชนะ ได้เมืองของอีกฝ่ายไปครอง พระนเรศวรหงษาก็สร้างพระเจดีย์ภูเขาทอง ขณะที่ฝ่ายพระนารายณ์ก็สร้างเจดีย์ขึ้นอีกฝั่งของพระนคร ฝ่ายพระนารายณ์เมื่อเห็นพวกตนจะแพ้ พระเจดีย์ภูเขาทองของพระนเรศวรหงษาสูงใหญ่ตระหง่านขึ้น

¹ เอนเฮลเบิร์ต แกมบีเฟอร์. แหล่งเดิม. หน้า 72-73.

² เทพมนตรี ลิ้มปะยอม. (2549). พลิกตำนานเจดีย์ยุทธหัตถ์ที่อยู่ที่ยุทธยาไม่ใช่สุพรรณบุรี.

³ เอนเฮลเบิร์ต แกมบีเฟอร์. แหล่งเดิม. หน้า 73.

ฝ่ายพระนารายณ์จึงใช้กลอุบาย ในเวลากลางคืนได้นำเอาไม้ไผ่จำนวนมากมามาผูกโยงขึ้นเป็นโครง แล้วเอาผ้าจิวรมาห่มคลุมไว้ ดูสูงใหญ่ เห็นแต่ไกล พอรุ่งขึ้น ฝ่ายพระนเรศวรหงษาซึ่งคิดว่าพวกตนจะได้รับชัยชนะเป็นแน่แท้ พลันก็เห็นเจดีย์ของอีกฝ่ายสูงใหญ่ขึ้นในชั่วเพลารাত্রี ก็ตระหนกตกใจ พระนเรศวรหงษาก็เห็นว่าหน้าที่พระนารายณ์สร้างเจดีย์ได้สูงใหญ่ในชั่วเวลาไม่นานดังนั้น แม้พระองค์จะนำไพร่พลมากกว่า ก็คงไม่อาจเอาชนะชาวอโยธยาได้โดยง่าย เพราะชาวอโยธยาจะพร้อมเพรียงสู้รบป้องกันพระนคร เหมือนอย่างอุตสาหะสร้างเจดีย์ พระนเรศวรหงษาจึงนำทัพกลับไป ฝ่ายพระนารายณ์เมื่อเห็นพระนเรศวรหงษายกทัพกลับ ก็ทรงโปรดฯ ให้สร้างเจดีย์ขึ้นใหม่ในที่เจดีย์ไม้ไผ่นั้น แล้วให้นามว่า “พระเจดีย์ชัยมงคล”¹ ในนิทานพื้นบ้านภาคกลางที่ดัดแปลง “พระราชพงศาวดารเหนือ” มาอีกต่อหนึ่ง ยังเล่าถึงบทบาทของตัวละครพื้นบ้านหนึ่งที่มีสติปัญญาไหวพริบและตลกค่อนงเป็นเลิศ เช่น ศรีธรรมาชย ว่าเป็นผู้อยู่เบื้องหลังอุบายเจดีย์ไม้ไผ่ชนะทัพมอญ²

แม้ว่าจะมีความคลาดเคลื่อนในบางแห่ง แต่เมื่อตรวจสอบกับหลักฐานอื่นได้ ก็จะพบว่าข้อความหลายแห่งยังใช้เป็นหลักฐานของยุคอยุธยาในต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ได้ดี อีกตัวอย่างก็เช่น คุณูปการที่ช่วยไขข้อสงสัยของนักประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ว่า “เกาะพระ” ซึ่งเป็นบริเวณที่พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา เสด็จมากระทำพระราชพิธีโล้สำเภา³ ตามชนบทประเพณีพระราชพิธีสิบสองเดือนนั้นอยู่ที่ใด ระหว่างหน้าป้อมเพชรลงไปตามลำแม่น้ำเจ้าพระยา กับบริเวณหน้าวัดโปรดสัตว์ ที่อยู่ทางทิศใต้ ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนถึงบางปะอิน โดยถือเอาวัดพัญญูเชิงที่มีพระพุทธรูปไตรรัตน์นายก (หลวงพ่อดอวัดพัญญูเชิง) ประดิษฐานอยู่นั้นเป็นเกาะพระ เพราะบริเวณนั้นถูกโอบล้อมด้วยแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศตะวันตก หลังองค์หลวงพ่อดอ แม่น้ำป่าสักทางทิศเหนือ ข้างพระหัตถ์ซ้ายองค์หลวงพ่อดอ ส่วนทางด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ของวัดพัญญูเชิง ก็โอบล้อมด้วยคลองสวนพลู ที่มีขนาดกว้างและลึก สันฐานรายรอบวัดพัญญูเชิงจึงเป็นดังเกาะเล็กอยู่อีกฝั่งของแม่น้ำติดเกาะเมือง

ส่วนความเห็นที่ว่าเกาะพระกินอาณาบริเวณหน้าวัดโปรดสัตว์นั้น มาจากคำในกฎหมายตราสามดวง ที่ระบุถึงพระราชพิธีนี้กระทำตรงบริเวณที่นอกจากเรียก “เกาะพระ” แล้วยังเรียกอีกอย่างว่า “ชานาติน” (บริเวณชานาติน) คำว่า “ชานาน” เข้าใจว่าเพี้ยนมาจาก “ชอนอน” ก็เป็นเหตุให้สันนิษฐานถึงความเกี่ยวข้องกับวัดโปรดสัตว์ที่เคยเป็นที่ตั้งของด่าน

¹ กรมศิลปากร. (2542). “พระราชพงศาวดารเหนือ” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1*. หน้า 106-108.

² ผจวงวาท กมลเสวีรัตน์, พัทธณี ปี่เพระ, ศิริพรรณ พงศ์สิฏฐานนท์. (2543). *นิทานพื้นบ้านภาคกลาง*. หน้า 151-155; ดูลักษณะเฉพาะของนิทานพื้นบ้านในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาใน วิชา ทรวงแสง. (2533). *รายงานการวิจัยเรื่อง นิทานพื้นบ้านจังหวัดพระนครศรีอยุธยา: การศึกษาเรื่องค่านิยม*.

³ กำพล จำปาพันธ์. (ตุลาคม 2555). “พระราชพิธีโล้สำเภาในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์.” ใน *วารสารครุศาสตร์กรุงเก่า*, ฉบับที่ 6.

เป็นเหตุการณ์ที่เพิ่งจะผ่านไปไม่นาน ข้อมูลนี้แม้จะเป็นมุมมองของชาวต่างชาติ ต่างศาสนา ต่างวัฒนธรรม ซึ่งอาจไม่เข้าใจในขนบธรรมเนียมของไทย ทำให้บางแง่บางประเด็นอาจคลาดเคลื่อนไปจากข้อเท็จจริงอยู่บ้าง แต่ด้วยความที่แกมเฟอร์มีจิตวิญญาณของนักวิทยาศาสตร์ผู้สนใจใคร่รู้และช่างสังเกตต่อสรรพสิ่งรอบตัว บทพรรณนาของเขาว่าด้วยสภาพบ้านเมืองของอยุธยา ในช่วงที่เขาได้เดินทางเข้ามาในเมืองไทยนั้น จึงไม่ได้มีความสำคัญเฉพาะในแง่เอกสารชั้นต้นที่ถือว่าหาได้ยากยิ่งสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาเท่านั้น แต่ข้อมูลบางตอนพร้อมภาพประกอบของเขา เช่น เรื่องภูเขาทอง และวัดพระยาพระคลังนั้น ยังได้ให้แสงสว่างแก่นักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ นับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่ายิ่งอีกด้วย

หากจะเปรียบงานของแกมปีเฟอร์กับเรื่องราวที่บันทึกโดยบรรดาชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาเมืองไทยก่อนหน้านั้นในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บุคคลดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นบาทหลวงตาซาร์ด บาทหลวงเดอ ชัวซี และพระคาทอลิกรูปอื่นหรือสองราชทูตฝรั่งเศส คือ เดอ โชมองต์ และเดอ ลาลูแบร์ ก็ล้วนเป็นผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับไทยอย่างมีผลประโยชน์ ไม่ทางศาสนาก็ทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งต่างจากแกมปีเฟอร์โดยสิ้นเชิง แกมปีเฟอร์เข้ามาเมืองไทยในลักษณะของทางผ่านไปสู่ญี่ปุ่น ตัวเขาก็ไม่ได้เป็นคาทอลิก ไม่มีผลประโยชน์ทั้งส่วนตัวและของบ้านเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง อาจกล่าวได้ว่าเป็นการบันทึกเรื่องราวที่อาจจะมีความคิดเห็นส่วนตัวในเชิงวิชาการความรู้ของผู้เขียนเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ไม่ใช่ในแง่ผลประโยชน์ได้เสียประเด็นดังกล่าวจึงนำมาซึ่งความแตกต่างจากบันทึกเรื่องราวของชาวฝรั่งเศสรุ่นก่อนและถือเป็นคุณค่าประการหนึ่งของจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์¹

นอกจากนี้แล้ว แผนที่และภาพวาดที่ปรากฏในจดหมายเหตุแกมเฟอร์ ยังเป็นหลักฐานสำคัญที่สามารถใช้ระบุพิกัดของสถานที่ ตลอดจนรูปลักษณ์ทางศิลปะสถาปัตยกรรมของวัดวาอาราม สถานที่สำคัญต่างๆ ที่ปรากฏตามแนวเส้นทางการเดินเรือเสียบชายฝั่งทะเลตั้งแต่ภาคใต้ตอนบนแถบประจวบคีรีขันธ์ เรื่อยมาถึงเพชรบุรี บางกอก และตามแนวชายฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา จากบางกอกจนถึงพระนครศรีอยุธยา เพียงแต่เวลา 23 วันที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยานั้น นับเป็นเวลาที่น่าอึ้งกินใจสำหรับนักค้นคว้าและชอบบันทึกอย่างแกมปีเฟอร์

ด้วยเวลาจำกัด เขาจึงมุ่งความสนใจไปที่สิ่งปลูกสร้างขนาดมหึมาโดดเด่นกลางทุ่งลุ่มพลี้ เช่น พระเจดีย์ภูเขาทอง สถานที่ที่ให้การต้อนรับเขาอย่างบ้านฮอลันดาและวัดพระยาคลัง

¹ อารุธ เงินชูกลิ่น. “คำนำ” ใน เอนเฮลเบิร์ต แกมปีเฟอร์. *แหล่งเดิม*. ไม่ระบุเลขหน้า.

(ของโกษาปาน) ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำป่าสัก พระราชวังหลวง หรือแม้แต่เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในช่วงก่อนที่เขาจะเข้ามาไม่นาน เช่น เรื่องของออกญาวิไชยเยนทร์ (คอนสแตนติน ฟอลคอน) กฎมังกะสัน ความสัมพันธ์อยุธยากับล้านช้าง การปราบดาภิเษกของสมเด็จพระเพทราชา ค.ศ.1688 เป็นต้น ซึ่งสะท้อนว่าเรื่องราวเหล่านี้ยังคงเป็นที่จดจำกันในหมู่ชาวพระนครศรีอยุธยา ช่วงที่แกมปีเฟอร์เดินทางเข้ามา

สำหรับเรื่องราวเหล่านี้ แม้แกมปีเฟอร์จะมีได้บันทึกอย่างคนเห็นเหตุการณ์ด้วยตนเอง (Eyes Witness) แต่ก็ก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเพียงไม่กี่ปีก่อนเขาเดินทางมาถึงอยุธยา จึงถือเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งของยุคสมัยรอยต่อ ระหว่างอยุธยาตอนกลาง (ปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์) กับ อยุธยาตอนปลาย (ต้นรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา) โดยมีปี พ.ศ. 2231/ค.ศ.1688 คั่นกลางระหว่างสองยุคสำคัญดังกล่าว¹

บรรณานุกรม

บทความและหนังสือภาษาไทย

กรมศิลปากร. (2542). *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.

กำพล จำปาพันธ์. (มิถุนายน-พฤศจิกายน 2546). “การเมืองของการสมมตินามประเทศ : จาก “สยาม” และ “ไทย” กลายเป็น “ไทย” (ระหว่างทศวรรษ 2430-2480)” *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร* 26, 1. หน้า 58-148.

_____. (1-30 พฤศจิกายน 2555). “ชุดคลอง-ตะล่อมเมือง-จัดการน้ำ จุดกำเนิดเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา.” ใน *สยามโพลล์* (หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นเมืองพระนครศรีอยุธยา) 9, 101.

_____. (ตุลาคม 2555). “พระราชพิธีไถ่หัวไถ่เรือในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์.” ใน *วารสารครุศาสตร์กรุงเทพ* ฉบับที่ 6

_____. (เมษายน-มิถุนายน 2552). “รัฐและความเป็นไทยในประวัติศาสตร์นิพนธ์ลาว.” ใน *วารสารเมืองโบราณ* 35, 2. หน้า 50-68.

เทพมนตรี ลิมปพยอม. (2549). *พลิกตำนานเจดีย์ยุทธหัตถีอยู่ที่อยุธยาไม่ใช่สุพรรณบุรี*. กรุงเทพฯ : แว่นแก้ว.

¹ บันทึกของต่างชาติ มักกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงจากยุคอยุธยาตอนกลางสู่ตอนปลายนี้ว่า “การปฏิวัติ ค.ศ.1688” ดูรายละเอียดจากบันทึกฝรั่งเศส ใน แม้นมาส ซวลิต ผู้แปล (2512). *รายงานละเอียดและถูกต้องเกี่ยวกับการปฏิวัติอันยิ่งใหญ่และมหัศจรรย์ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อเร็วๆ นี้ ในพระราชอาณาจักรสยาม*.

ผจงวาด กมลเสวีรัตน์, พิชณี ปี่เพราะ, ศิริพรรณ พงศ์สิฏฺฐานนท์. (2543). *นิทานพื้นบ้านภาคกลาง*. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.

แม่หมาส ขวลิต, คุณหญิง. แปล. (2512). *รายงานละเอียดและถูกต้องเกี่ยวกับการปฏิวัติอันยิ่งใหญ่และมหัศจรรย์ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อเร็วๆ นี้ ในพระราชอาณาจักรสยาม ซึ่งอยู่ในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก*. (A full and true relation of the great and wonderful revolution that hapned lately in the Kingdom of Siam in the East Indies).

พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช.

วิชา ทรวงแสงง. (2533). *รายงานการวิจัยเรื่อง นิทานพื้นบ้านจังหวัดพระนครศรีอยุธยา : การศึกษาเรื่องค่านิยม*. พระนครศรีอยุธยา: วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา.

แกมบีเฟอร์, เอนเยลเบิร์ต. (2545). *ไทยในจดหมายเหตุแกมบีเฟอร์*. แปลโดย อัมพร สายสุวรรณ. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

หนังสือภาษาอังกฤษ

Bhawan Ruangsilp. (2007). *India Company merchants at the court of Ayutthaya : Dutch perceptions of the Thai kingdom, ca. 1604-1765*. Leiden : Boston : Brill.

Dhiravat na Pombejra. (1992). *Court, Company, and Compong Essays on the VOC presence in Ayutthaya*. Bangkok : Amarin Printing Group.

Smith, George Vinal. (1977). *The Dutch in Seventeenth-Century Thailand*. Northern Illinois University.